

Jelka Vince-Pallua: Fulvio Tomizza, **QUANDO DIO USCÌ DI CHIESA** (Vita e fede in un borgo istriano del Cinquecento) izd, Arnaldo Mondadori, Milano 1987.

Tomizzinu knjigu "Kad je Bog napustio crkvu" s podnaslovom "Život i vjera u jednom istarskom selu u 16. stoljeću" žanrovski se ne može lako odrediti. Čitajući, mi je doživljavamo kao (*pri*)povijest - pripovjednu povijest. Ono što u prvi mah zbunjuje je povijest kakvu nismo navikli čitati. To nije prikaz vladajućih slojeva i slavni političkih događaja, nego povijest malih ljudi, njezinih bezimnih nosilaca, sudbine autsajdera na kojima se povijest i njezini lomovi itakako odražavaju.

Opsjednutost Istrom, u kojoj je Tomizza živio od 1935. (Jurucani kraj Materade) do 1955, kad se s velikim dijelom istarskog stanovništva iselio u Italiju, provlači se kroz sva njegova djela. Najveći ih je broj autobiografski obojen i bavi se rekonstrukcijom bliže, neposredno življene prošlosti - turbulentne poslijeratne godine u Istri i dogmatski odnosi koje je stvarala mlada socijalistička vlast 50-tih godina, nakon čega i sam autor napušta Istru. Tomizza u intervjuu časopisu *Danas* (14. 3. 1989.) sam za sebe kaže: "U Evropi sam poznat kao neobičan slučaj, svojevrsan fenomen - pisac koji se rodio u Istri, materinjeg jezika talijanskog, otišao u Italiju da bi se opet vratio živjeti i pisati u Istru".

U ovom djelu, međutim, autor napušta pisanje o vremenu svoje mladosti i uranja u rekonstrukciju dalje prošlosti, ali opet istog kraja i kad mu

već nije moguće, kao u ranijim romanima, postati suvremenikom ljudi o kojima govori onda bar pokušava, kako kaže u predgovoru knjige "diventare un uomo di quel tempo e di quel luogo", Vodnjana 16. stoljeća. Djelo "Quando Dio uscì di chiesa" nastalo je na temelju arhivske građe i to većinom "Državnog arhiva u Veneciji" (Processi S. Officio koji su velikim dijelom dostupni i u časopisu "Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria", Poreč 1901-5) i "Tajnog vatikanskog arhiva". Nastalo je kao svjedočenje o istarskom poluotoku na razmeđu i sjecištu političkih i vjerskih utjecaja. Na samom početku knjige autor nas bez oklijevanja baca u vrtlog zbivanja potkraj 16. stoljeća na razmeđu mletačkih i austrijskih posjeda opustjelih kugom. Pred nama se smjenjuju balkanski imigranti bježeći pred Turcima na opustjele istarske zemlje - počevši od 1540. g., sedamdesetak grčkih obitelji sa Peloponeza iz Naupliona i Malvazije (otuda istarska malvazija), pedeset obitelji sa Cipra grčke pravoslavne vjere, Morlaci - "I dalmati dell' entroterra montuosi tra Spalato e Zara" (str. 17). Tu su i Cigani pristigli sa Kosova "dove la convivenza tra serbi e i nativi musulmani albanesi poro particolarmente difficile" (str. 25), crnogorsko stanovništvo Peroja, "Cragniche" iz Kranjske. Uz Talijane i Hrvate postaje to prava legura naroda koja se počinje dijeliti na staro i novo stanovništvo.

Okosnicu radnje, koju prate nazivi deset poglavlja, a i sam naslov knjige, čine sudbine nekoliko svećenika optuženih za herezu, poročni život i širenje protestantizma (Callegaro, Giovanni Pelizzer, Antonio Elio i koparski

biskup Petar Pavao Vergerije mlađi). Vergerije je ujedno glavni lik njegova romana "Zlo dolazi sa sjevera", a Giovannija Pelizzera iz Rovinja lako je dovesti u vezu s Pavlom Pelizzerom iz Rovinja koji piše svoj "Izvještaj o Bosni" 1640. g. Širenje protestantizma (a znatnog udjela u tome imao je, također Istranin, poznati reformator Matija Vlačić Illyricus) olakšao je granični položaj Vodnjana, Žminja, Pazina, Savičente što je omogućavalo cirkulaciju protestantskih knjiga "čitanih krišom u vinogradu", npr. knjižnice "Podučavanje o kršćanskoj vjeri ženevske crkve", dakle kalvinističke. Granični položaj omogućavao je skrivanje i bijeg ljudi kojima autor prilazi s izrazitom simpatijom, blagošću i razumijevanjem, tako da poneke od opisanih hereza dobivaju upravo humoristički prizvuk. Tu se govori o misi kao mješavini raznih vrsta salata koju su priredili pape i kardinali radi zarade; o ocu i sinovima koji u korizmeno doba jedu pečenu patku; o mogućnosti pričesćivanja komadom kruha; o tome da je nemoguće držati Krista u obliku hostije zatvorenog u svetohraništu; o mogućnosti vjenčanja fratara i redovnica; o tome da Marija nije bila djeвица jer je nakon Krista imala još djece; o svecima koji nemaju naročitih zasluga itd. Posebnom šarmu pridonosi činjenica da su navedene hereze, u knjizi citirane zbog toga u navodnicima, autentično izgovorene, što saznajemo od samog autora u uvodu. Autentična su i imena i zanimanja raznih statista koji se provlače kroz tekst: primlja Urša, pekarića Beta, kamenorezac Berto Cinci, zidar Franc sa Krka, tkalac Giusto, dvije sestre "Cragniche", sestre Katarina i Jelena koje naziva samo

"Schiavone", slikar Domenico, Dalmatinac Nadinich, njegov brat Berto, Maria udata za Albanca iz Rovinja, Fumia, žena grbavca sa Briona, ribari sa Burana, otočića kraj Venecije. U knjizi ćemo naići i na autentičnu toponomastiku - osim glavnog mjesta radnje, Vodnjana, tu je i Pula sa samo 31 starom obitelji, Rovinj, Brioni, Medulin, Labin, Fažana, Galižana, Savičenta-granični venecijanski bedem prema Austriji, Peroj sa svojim crnogorskim stanovništvom. Nisu za nas zanemarivi ni poneki detalji ukomponirani u pripovijedno tkivo - "bovoli" iz vrta protiv želučanih smetnji, trave za posipanje puta na Tijelovo, misno piće "sugoli" priređeno od brašna i vode, žene koje u nekim seljačkim domaćinstvima jedu odvojeno od stola muškaraca, juha od riba "angusigola" kupljenih na tržnici u Vodnjanu od ribara sa Burana. Zanimljivo je usporediti jednaki način obiranja maslina istarskih i dalmatinskih Morlaka a koji se, zacijelo, zbog već spomenute migracije, ne podudara slučajno. I jedni i drugi ne znaju obirati masline uz pomoć ljestava nego to čine tresući grane, detalj nad kojim lamentira već Pietro Nutrizio Grisogono pišući o istim navadama dalmatinskih Morlaka u svojoj knjižici "Riflessioni sopra lo stato presente della Dalmazia", Firenze, 1775. Na taj način Grisogonova knjižica može zgodno poslužiti kao provjera za Tomizzino navođenje arhivskih podataka, a i kao potvrda o kontinuitetu neke pojave i njenom prenošenju.

Tomizzu bismo, na kraju, premda književnika a ne znanstvenika, mogli dovesti u vezu sa sve popularnijim pristupom u historiografiji, pomakom interesa od vladajućih slojeva prema malim, be-

zimenim ljudima, prema lokalnoj povijesti i zanimanju za "mikrostorije". U tome se autor, premda za drugačije svrhe, koristi kao i ostali socijalni historičari (ili pripadnici "histoire nouvelle"), autentičnom arhivskom građom. Da je Tomizza pisac upoznat sa "novom historijom" rječito govori i popis literature kojom se koristio pri pisanju knjige. Među ostalima, spominje i Carla Ginzburga, jednoga od vodećih talijanskih socijalnih historičara, koji u svojoj studiji "Sir i crvi" rekonstruira heretičko videnje svijeta mlinara Domenica Scandele iz Friulija 16. stoljeća služeći se, kao i Tomizza, arhivima inkvizicije. Ginzburg, naravno, dolazi do zaključaka drugačijeg, znanstvenog dometa, što Tomizzi nije ni cilj. U tome je bliži Umberto Eco ili Ivanu Aralici za koje je poznato da im arhivska građa služi tek kao inspiracija i okvir za književno djelovanje.

Ako nas, možda, "istarski puti" dovedu do crkvice Sv. Martina na izlazu iz Vodnjana, moći ćemo i danas na njenom nadvratniku vidjeti natpis iz 1582. godine koji označava sjedište inkvizicije Istre. Uz Tomizzinu knjigu natpis će nam, nema sumnje, široko zaglagoljati.